

**ФАРМІРАВАННЕ І РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ
СПЕЦЫЯЛЬНАЙ ЛЕКСІКІ Ў ГАЛІНЕ СУЧАСНАЙ
ІНФАРМАТЫКІ І КАМП'ЮТАРНЫХ ТЭХНАЛОГІЙ**

Пятрова Н. Я., канд. філал. навук, дацэнт,

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Анотацыя: у артыкуле разглядаецца фарміраванне і развіццё беларускай спецыяльнай лексікі ў галіне інфарматыкі і камп'ютарных тэхналогій. Вызначаны асаблівасці такіх лексем у сучаснай беларускай мове.

Ключавыя словы: спецыяльная лексіка, тэрмін, прафесіяналізм, номен, запазычанне, сфера інфарматыкі і камп'ютарных тэхналогій.

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE BELARUSIAN
SPECIAL VOCABULARY IN THE FIELD OF MODERN
COMPUTER SCIENCE AND COMPUTING TECHNIQUES**

Petrova N. E., ass. professor, Ph.D (in Philology)

*Belarusian State University of Informatics and Radioelectronics
Minsk, Republic of Belarus*

Summary: the article discusses the formation and development of the Belarusian special vocabulary in the field of computer science and computing techniques. The features of such lexemes in the modern Belarusian language are determined.

Keywords: special vocabulary, term, professionalism, nomen, borrowing, the field of computer science and computer technology.

Праблема даследавання тэрміналогіі ў галіне інфарматыкі, вылічальнай тэхнікі, інфармацыйных тэхналогій з’яўляецца актуальнай у першую чаргу таму, што любая мова ўвесь час знаходзіцца ў стане развіцця і пераўтварэння. У гэтым працэсе вялікую ролю адыгрываюць змены, якія адбываюцца ў сучаснай інфармацыйнай прасторы і свеце камп’ютарных тэхналогій. Хуткае развіццё інфарматыкі ў наш час спрыяе пастаяннаму папаўненню тэрміналагічнага слоўніка мовы, які патрабуе даследавання і апісання. У выніку інфармацыйнага выбуху, велізарнага патоку разнастайнай навуковай інфармацыі, адбыўся так званы “тэрміналагічны выбух” – рэзкае павелічэнне колькасці новых спецыяльных слоў. Разам з тым, спецыяльная лексіка сучаснай беларускай мовы ў сферы інфарматыкі і вылічальнай тэхнікі не мае сістэматызаванага апісання, якое адпавядала б узроўню развіцця навукі і тэхнікі.

З’яўленне вылічальных машын не магло не адбіцца на лексічным складзе мове. Тэрміналогія ў галіне інфарматыкі была сфарміравана ў адпаведнасці з прынцыпамі распрацоўшчыка архітэктуры ЭВМ Д. Неймана (1946) па аналогіі з лексікай, якая апісвае функцыянаванне чалавечага мозга (у камп’ютара, як і ў чалавека, ёсць памяць, месца галоўнага мозга займае працэсар і т. п.) [1].

Першае пакаленне ЭВМ з часам значна змянілася не толькі архітэктурна, але і функцыянальна. Гэта істотна паўплывала на спецыяльную лексіку ў сферы інфарматыкі і камп’ютарных тэхналогій. Падчас з’яўлення другога пакалення ЭВМ актыўна развіваліся мовы праграмавання. У 70-х гг. у СССР пачалі вырабляцца першыя ЭВМ па амерыканскай мадэлі. Персанальны камп’ютар з’явіўся ў 1976 годзе, пасля адкрыцця мікрапрацэсара ў 1971 годзе. З гэтага часу ў рускую мову пачынае ўваходзіць усё больш і больш англійскіх слоў, звязаных са сферай інфарматыкі і вылічальнай тэхнікі. Паступова праз рускую мову такія найменні пашыраюцца і ў беларускай мове.

Развіццё і распаўсюджванне інфармацыйных тэхналогій за апошні час дасягнула неймавернага ўзроўню. Калі яшчэ ў 1994 годзе аб’ём продажу камп’ютарнай тэхнікі ацэньваўся ў 1,5 млрд даляраў, то ўжо ў 2000-м годзе гэтыя даныя пераадолелі адзнаку ў

37 млрд даляраў. У 2017 г. вытворцы выпусцілі звыш за 262,5 млн камп'ютараў. У 2020 годзе, паводле дадзеных даследчай кампаніі IDC, аб'ём сусветнага рынку персанальных камп'ютараў дасягнуў 302,6 млн прылад, павялічыўшыся на 13,1 % у параўнанні з 2019-м. Тэмпы росту падняліся амаль у 5 разоў у першую чаргу з прычыны пандэміі COVID-19, з-за якой людзі сталі часцей вучыцца і працаваць дыстанцыйна, што павялічыла патрэбу ў персальнай тэхніцы [2]. У сувязі з хуткім развіццём камп'ютарных тэхналогій тэрміналагічныя слоўнікі інфарматыкі і вылічальнай тэхнікі сучасных моў свету няспынна развіваюцца.

Са з'яўленнем камп'ютара і такой сферы навукі і тэхнікі, як інфарматыка і вылічальная тэхніка, у беларускай мове сфарміраваўся спецыяльны пласт слоў. Беларусакая тэрміналогія ў гэтай галіне з'яўляецца арганічнай часткай агульнай беларускай навуковай тэрміналогіі і ўтварае асобную падсістэму, якая вызначаецца адметнымі лінгвістычнымі асаблівасцямі. Найперш гэта запазычаны характар спецыяльных слоў, прычым большасць лексем паходзіць з англійскай мовы. Працэс запазычання адбываецца двума шляхамі: а) непасрэдна з мовы-крыніцы ў беларускую мову; б) з мовы-крыніцы праз рускую мову ў беларускую [3, с. 638].

Спецыфічнай рысай беларускай спецыяльнай лексікі ў галіне інфарматыкі і камп'ютарных тэхналогій з'яўляецца і наяўнасць у яе складзе, акрамя тэрмінаў, наменклатуры і прафесіяналізмаў [4, с. 70]. Прафесіяналізмы – гэта словы і выразы, якія выкарыстоўваюць паміж сабой прадстаўнікі якой-небудзь прафесіі. Функцыянуюць такія назвы пераважна ў вусным маўленні. Напрыклад, у сферы інфарматыкі і камп'ютарных тэхналогій можна сустрэць наступныя прафесіяналізмы: *жалеза* (апаратная частка камп'ютара), *юзар* (чалавек, які добра асвоіў камп'ютар, праграму), *халат* (антывірус), *раяль* (клавіятура), *пень* (пентыум), *мазгі* (аператыўная памяць), *мыла* (электронная пошта), *кодар* (праграміст), *інфа* (інфармацыя), *вінда* (аперацыйная сістэма Windows), *адмін* (адміністратар) і інш.

У адрозненне ад тэрмінаў, якія з'яўляюцца афіцыйнымі назвамі паняццяў і замацоўваюцца ў слоўніках і навуковай літаратуры, прафесіяналізмы распаўсюджаны пераважна ў гутарковай мове. Так, у навуковай літаратуры будзе выкарыстана афіцыйная назва *камп'ютар*, але паміж сабой спецыялісты ў галіне інфарматыкі

могуць карыстацца такой скарочанай назвай гэтага прыстасавання, як *комп*. Такім чынам, прафесіяналізмы выступаюць у якасці размоўных эквівалентаў тэрмінаў [5, с. 359].

Прафесіяналізмы актыўна ўжываюцца ў сферы інфарматыкі, вылічальнай тэхнікі, праграмавання, інфармацыйных тэхналогій, паколькі выкарыстанне такіх лексічных адзінак у маўленні значна аблягчае прафесійныя зносіны, дазваляе кампактна і сцісла перадаць інфармацыю. Акрамя гэтага, прафесіяналізмы здольны “выражаць іранічна-жартаўлівыя адносіны, што асабліва цэніцца моладзевым кантынгентам” [6, с. 75]. Праца ў сферы інфарматыкі, камп’ютарных тэхналогій у большасці манатонная і аднастайная, патрабуе канцэнтрацыі ўвагі на працягу ўсяго працоўнага дня, мозг праграміста пастаянна нагружаны, таму натуральна, што прадстаўнікі гэтай сферы шукаюць пэўнага палягчэння ў сваёй дзейнасці.

Адметную частку спецыяльнай лексікі складаюць наменклатурныя назвы (наменклатура), або номены. У адрозненне ад тэрмінаў і прафесіяналізмаў, наменклатура толькі этыкетуе прадметы і рэчы, якія ўжываюцца ў навуцы, тэхніцы, вытворчасці. Адпаведна, наменклатурныя адзінкі – гэта фактычна толькі назвы-этыкеткі для некаторых спецыяльных аб’ектаў. Практычна кожная галіна навукі мае сваю наменклатуру найменняў, існуе таксама наменклатура розных прафесій, пасад і званняў. Напрыклад, *мова праграмавання* – тэрмін; *джава, дэлфі, паскаль, рубі, сі, фартран* – номены. Паводле Вікіпедыі існуе больш за 2500 моў праграмавання, таму натуральна, што номенаў у сферы інфармацыйных тэхналогій шмат. Яшчэ прыклады: *операцыйная сістэма* – тэрмін; *Віндаўз, Лінукс, Салярыйс, Эпл, Юнікс* – номены; *пошукавая сістэма* – тэрмін; *Байду, Бінг, Гугл, Хром, Яндэкс, Яху* – номены [7, с. 60].

Даследчыца М. Свістунова адзначае і такую асаблівасць беларускай тэрміналогіі ў галіне інфарматыкі і вылічальнай тэхнікі, як існаванне фактычна ў двух варыянтах, адзін з якіх заснаваны на нормах сучаснай беларускай літаратурнай мовы, а другі – узыходзіць да Б. Тарашкевіча і яго знакамітай граматыкі. Менавіта такі правапіс актыўна ўжываецца ў беларускамоўным сегменце Інтэрнэта Байнэце [8, с. 75].

Актыўнае выкарыстанне тэрміналагічных адзінак уласнабеларускага і інтэрнацыянальнага паходжання з арыентацыяй на словаўтваральныя сродкі беларускай мовы – тыповы падыход у беларус-

кай спецыяльнай лексіцы інфарматыкі і камп'ютарных тэхналогій, прычым назіраецца імкненне да міжнароднай стандартызацыі і ўніфікацыі паняццёвага апарату. Гэта дазваляе замацоўваць у слоўніку як уласнамоўныя, так і прынятыя сусветнай практыкай спецыяльныя найменні.

У канцы XX ст. – пачатку XXI ст. выйшлі з друку перакладныя руска-беларускія слоўнікі тэхнічнай тэрміналогіі, куды ўвайшлі асобныя лексемы з галіны інфарматыкі і вылічальнай тэхнікі, напрыклад, двухтомны “Русско-белорусский политехнический словарь”, склад. І. Л. Бурак (1998), “Современный русско-белорусский политехнический словарь”, склад. А. Н. Булыка (2007), “Руска-беларускі навукова-тэхнічны слоўнік” А. М. Савіцкай і інш. Вялікі ўклад у развіццё беларускай тэрміналогіі ў сферы інфарматыкі і вылічальнай тэхнікі зрабіў вучоны ў галіне эканамічнай інфарматыкі Мікалай Іванавіч Савіцкі. Ён падрыхтаваў “Тлумачальны слоўнік па інфарматыцы” (2009), у якім аўтар змясціў больш за 3000 слоў. Гэты слоўнік з’яўляецца вынікам асабістай працы даследчыка ў Беларускай дзяржаўным эканамічным універсітэце.

Важнай з’явай у развіцці беларускай тэрміналогіі ў галіне інфарматыкі і вылічальнай тэхнікі з’явілася выданне і наступных слоўнікаў: “Інфарматыка. Беларуска-рускі тэрміналагічны слоўнік” (пад рэд. А. І. Паўлоўскай, 1996 г.); “Руска-беларуска-англійскі слоўнік па інфарматыцы” (М. Савіцкі, 1992 г.); “Русско-белорусский словарь по микроэлектронике” (сост. Э. А. Матсон, 1990 г.); “Тлумачальны руска-англа-беларускі слоўнік па інфарматыцы” (пад рэд. М. К. Бузы, 1994 г.); “Руска-беларускі слоўнік па радыё-тэхніцы, вылічальнай тэхніцы і сувязі” (П. П. Урбановіч, 1998 г.) і інш. Акрамя гэтага, у канцы XX ст. выйшлі асобныя падручнікі на беларускай мове, напрыклад: “Тэкставы рэдактар ЛЕКСІКОН” (М. І. Савіцкі, 1993 г.); “Інтэграваны пакет WORKS для рашэння эканамічных і тэхнічных задач” (В. М. Ганчароў, 1995 г.); “Эканамічная інфарматыка і вылічальная тэхніка” (М. І. Савіцкі, 1996 г.); “Арыфметычныя і лагічныя асновы лічбавых аўтаматаў” (П. П. Урбановіч, 1999 г.); “Метады праграмавання і інфарматыка” (Г. А. Расолька і інш., 2013); “Алгарытмы апрацоўкі даных” (Г. А. Расолька і інш., 2013) і інш.

У XXI стагоддзі асобныя беларускія лінгвісты распрацоўваюць такія цікавыя накірункі, як даследаванне беларускай інтэрнэт-

тэрміналогіі і інтэрнэт-дыскурсу. Можна назваць працы А. А. Барковіча “Інтэрнэт-тэрміналогія: асаблівасці функцыянавання ў беларускай мове” (2014 г.); М. І. Свістуновой “Беларуская ІТ-тэрміналогія ў Інтэрнэце: памылкі і варыянты” (2020 г.); А. А. Барковіча “Сацыялінгвістычная спецыфіка беларускага інтэрнэт-дыскурсу” (2018 г.) і інш.

Такім чынам, беларуская спецыяльная лексіка ў галіне інфарматыкі і камп’ютарных тэхналогій працягвае няспынна развівацца і папаўняцца, у першую чаргу з англійскай мовы праз рускую. Разам з тым, у беларускай лексікаграфіі назіраецца недахоп тэрміналагічных слоўнікаў (перакладных, тлумачальных і інш.) у сферы сучаснай інфарматыкі, паколькі лексікаграфічныя крыніцы хутка губляюць сваю актуальнасць і не паспяваюць фіксаваць змены ў лексічным складзе гэтай галіны.

Список использованных источников

1. Мокрогуз, Е. Д. Компьютерная терминология / Е. Д. Мокрогуз [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kompyuternaya-terminologiya>. – Дата доступа: 16.02.2023.

2. Компьютеры (мировой рынок) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Компьютеры\(мировойрынок\)#](http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Компьютеры(мировойрынок)#). – Дата доступа: 16.02.2023.

3. Муравіцкая, А. М. Камп’ютарная тэрміналогія: асаблівасці функцыянавання ў беларускай мове / А. М. Муравіцкая // Роль женщины в развитии современной науки и образования: сборник материалов Международной научно-практической конференции, 17–18 мая 2016 г., Минск / БГУ; редкол.: И. В. Казакова, А. В. Бутина, И. В. Олюнина. – Минск: БГУ, 2016. – С. 638–640.

4. Свістунова, М. І. Інфарматыка і вылічальная тэхніка / М. І. Свістунова // Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Прыродазнаўства: вучэбны дапаможнік для ВНУ / пад рэд. М. Р. Прыгодзіча, У. І. Куліковіча. – Мінск: РІВШ, 2015. – С. 55–82.

5. Пятрова, Н. Я. Прафесіяналізмы ў маўленні інжынера-праграміста / Н. Я. Пятрова, Я. Д. Ягаўдзік // Актуальные вопросы современной лингвистики и методики преподавания иностранных языков: материалы Международной научно-практической

конференции, посвященной 180-летию Белорусской государственной сельскохозяйственной академии / редкол.: А. С. Чечёткин (отв. ред.) [и др.]. – Горки: БГСХА, 2020. – С. 358–360.

6. Свістунова, М. І. Інфарматыка і вылічальная тэхніка / М. І. Свістунова // Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Прыродазнаўства: вучэбны дапаможнік для ВНУ / пад рэд. М. Р. Прыгодзіча, У. І. Куліковіча. – Мінск: РІВШ, 2015. – С. 55–82.

7. Пятрова, Н. Я. Навучанне беларускай мове ў межах курса “Беларуская мова (прафесійная лексіка)”. Інфармацыйныя тэхналогіі / Н. Я. Пятрова, Я. Д. Ягаўдзік // Роднае слова. – 2020. – № 4. – С. 59–63.

8. Свістунова, М. І. Інфарматыка і вылічальная тэхніка / М. І. Свістунова // Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Прыродазнаўства: вучэбны дапаможнік для ВНУ / пад рэд. М. Р. Прыгодзіча, У. І. Куліковіча. – Мінск: РІВШ, 2015. – С. 55–82.